

Patriarhiei Române de clerici, mireni și monahi străini (p. 507). Pe de altă parte, este vorba despre decăderea credinței ortodoxe în religiozitate în conștiința celor care manifestă tendințe de radicalizare religioasă neînțelegând diferența dintre urmare a duhului Tradiției (a experienței de viață evanghelică a Bisericii) și idolatrizarea Tradiției (împotmolirea în forma cu care experiența Bisericii este formulată de-a lungul istoriei conform contextului fiecărei epoci).

Î.P.S. Mitropolit Irineu dovedește prin volumul „*Biserica în actualitate sau actualitatea Bisericii*” o deosebită competență și curajul de a aduce în discuție subiecte sensibile pe care societatea contemporană le folosește pentru a ataca Trupul tainic al Domnului (statutul femeii în Biserică, puterea și slujirea episcopilor, secularizarea), subiecte care pot produce dezbinare în sânul Bisericii (ecumenismul, Sinodul din Creta, raportul dintre etnicitate și universalitate). Înaintea acestora, este așezată o explicare exactă a eclesiologiei ortodoxe. Conținutul bogat vascularizat scripturistic și patristic dovedește înțelegerea credinței în conformitate cu experiența evanghelică a Bisericii și situează această operă în continuitatea paracticii patristice de a aborda zonele insuficient clarificate sau problematice.

Masterand Andrei Fișcă

Moshe Idel, *Experiența mistică la Abraham Abulafia, Cuvânt-înainte de Shlomo Pines, traducere Maria-Magdalena Anghelescu, Editura Polirom, Iași, 2019, 246 p., ISBN: 978-973-46-7809-9*

Se poate spune că pentru Moshel Idel (n. 1947, Piatra Neamț) figura lui Abraham Abulafia, cabalistul și misticul evreu din secolul al XIII-lea, reprezintă un subiect de cercetare de o viață. Această cercetare a debutat cu peste patruzeci de ani în urmă, cu o teză de doctorat susținută la Universitatea Ebraică din Ierusalim (în 1976, sub îndrumarea prof. Pines, care semnează prefața cărții de față), și continuă până astăzi⁸.

Continuând cercetările în studiul Cabalei deschise de ilustrul său predecesor, prof. Gershom Scholem (1897-1982)⁹, Idel se distanțează în același timp de acestea¹⁰. Astfel, el nu ezită să denunțe o linie de interpretare pe care o numește „de teologizare” – în care accentul cade pe latura abstractă a Cabalei – în favoarea unei interpretări în care accentul se pune pe aspectele mai concrete ale Cabalei, cum ar fi tehnicile și ritualurile sale specifice. După cum vom vedea, această deplasare a centrului de greutate îl face pe

⁸ Ultima contribuție: Moshe Idel, *Secrets and Doubts: Abraham Abulafia's Esotericism*, Walter de Gruyter, Berlin, 2019.

⁹ A se vedea în acest sens Gerschom Scholem, *Cabala și simbolistica ei*, traducere Nora Iuga, Editura Humanitas, București, 1996.

¹⁰ Trebuie amintite aici, în acest sens, și alte lucrări ale lui M. Idel: *Cabala. Noi perspective* (Nemira, București, 2000), *Perfecțiuni care absorb. Cabala și interpretare* (Polirom, Iași, 2004) sau *Răul primordial în Cabala. Totalitate, perfecțiune, perfectibilitate* (Polirom, Iași, 2015).

Recenzii

cercetător să urmeze căi interpretative insolite, cu titlu de comparație cu alte tradiții mistice religioase, cum ar fi cea creștin răsăriteană, isihastă, sau yoga hindusă.

Cartea pe care o prezentăm păstrează, din punct de vedere formal, structura unei lucrări doctorale, debutând cu date bio-bibliografice despre Abulafia, stadiul cercetării, delimitări metodologice etc. Cele patru capitole se referă mai apoi la tehnici pentru atingerea extazului (p. 27-63), muzica și Cabala extatică (p. 65-82), experiența mistică (p. 83-181) și respectiv imagini erotice pentru experiența extatică (p. 183-227). Pentru a veni în sprijinul cititorului, bibliografia finală (p. 229-232) este urmată de un index tematic și de nume proprii (p. 233-241), precum și de un index de titluri (p. 243-246).

Subliniind importanța cercetărilor lui Moshe Idel, prof. Shlomo Pines scria în Cuvântul-înainte: „Așa cum este înțeleasă de misticul Abraham Abulafia din secolul al XIII-lea, Cabala nu este în primul rând o formă de gnoză sau teosofie. De fapt, perspectiva ei nu are nimic în comun cu Cabala sefirotică, al cărui obiect este penetrarea structurii ființei Divine și procesele care au loc în aceasta. Slujindu-se de erudiția sa profundă, Moshe Idel a dedicat un studiu perseverent și exhaustiv analizei materialului existent din voluminosul corpus abulafian. Concluzia sa este că tehnica, experiențele și doctrinele mistice ale acestui autor se concentrează asupra ființei umane și asupra înaintării ei pe calea ce duce la extazul profetico-mistic” (p. 9).

Într-adevăr, pentru a ajunge să tragă această concluzie, autorul s-a aplecat îndeaproape asupra principalelor teme care constituie centru experienței mistice la Abraham Abulafia. Este de ajuns să amintim, ca exemplu concludent, tema luminii (vezi p. 87 ș.u.). Este vorba despre iluminarea minții omenești de către Dumnezeu, percepută ca lumină mai presus de simțuri. Interesant este că, pe urmele experiențelor descrise de Sfântul Simeon Noul Teolog (sec. XI), regăsim această temă a luminii și într-o scriere isihastă, Canonul Sfintei Rugăciuni, redactată – nu întâmplător, crede Idel – cam în același timp cu scrierile lui Abulafia (p. 90). Deși tema luminii este așadar comună mai multor tradiții mistice, elementele specifice fiecăreia nu trebuie să fie ignorate. Astfel, în ceea ce privește pe Abraham Abulafia, acesta leagă experiența luminii de apariția literelor Numelui Divin, respectiv de Urim și Tummim. După ce redă un text concludent al lui Abulafia, din lucrarea *Shomer Mitzvah* (vezi p. 114, nota 148), Moshe Idel îl comentează în acest fel: „Urim menționat aici se referă la lumina interioară și lumina care vine din Intellectul Activ – Prințul Feței –, motiv pentru care sufletul intelectual este descris ca luna care își primește lumina de la soare. Acest influx este primit numai de cei drepti, adică numai de cei iluminați, care posedă cunoașterea” (p. 115).

Dar experiența mistică nu este lipsită de pericole, de eventuale rătăcirii. Comentator al celebrei lucrări ale lui Maimonide, *Călăuza rătăciților*¹¹, Abraham Abulafia a preluat din aceasta ideea că imaginația este opusă intelectului. Acesta din urmă trebuie să stăpânească peste prima, în caz contrar existând pericolul de a apărea imagini, viziuni care să nu aibă nicio legătură cu intelectul. Urmarea? Înțelese ca „mesageri ai Satanei”, ele încearcă să

¹¹ Moise Maimonide, *Călăuza rătăciților*, traducere și prefață Dumitru Hîncu, Editura Hasefer, București, 2000.

Recenzii

denatureze inima omului de la slujirea pur intelectuală - și astfel desăvârșită – a lui Dumnezeu. Iarăși, această opinie este specifică misticii iudaice a lui Abulafia și contrară unor opinii din sufism și isihasm, în care formulele ce trebuie recitate într-o manieră automată nu au nevoie de concentrarea minții, de păstrarea lucidă a rațiunii (minte trebuie să fie coborâtă în inimă”). Pentru Abulafia utilizarea rațiunii rămâne primordială în experiența mistică; apoi, una dintre imaginile larg răspândite pentru a sugera pericolul inerent în combinarea literelor (ca tehnică mistică) este focul arzător (p. 129-130). (Totuși, dacă la Abulafia imaginea focului simbolizează imersiunea în corporalitate, urmașii săi vor utiliza imaginea scufundării, menită să exprime imersiunea misticului în lumea spirituală, o imersiune însă care ar putea să îi aducă moartea! Astfel, chiar și la Abulafia regăsim avertismentul că momentul extazului poate fi momentul morții! Vezi p. 131, precum și cap. 4, „Imagini erotice pentru experiența extatică”.)

Referitor tot la procesul de iluminare amintit, mai precizăm că prin acesta se realizează identitatea dintre sufletul omenesc și Dumnezeu. Mai exact, avem de-a face cu „un proces care transformă sufletul intelectual în obiectul inteligenței lui, care este Dumnezeu, prin care se atinge unitatea perfectă” (p. 138). Dacă misticii creștini vor urma în verbalizarea experiențelor lor mistice limbajul (neo)platonice – exemplul cel mai elocvent fiind cel al lui Dionisie Areopagitul –, Abulafia și discipolii săi vor utiliza unele idei aristotelice, gen unitatea Intelectului, Inteligibilului și Actului Inteliecției, precum și convingerea fundamentală că intelectul uman e capabil să se transforme în Divinitate (p. 139).

Sperăm că am reușit să trezim interesul cititorilor pentru cartea lui Moshe Idel, și nu doar al teologilor și intelectualilor, ci și al tuturor celor interesați de trăirea și exprimarea experienței mistice. Tradiția mistică iudaică, exprimată de Abraham Abulafia, își găsește corespondent în tradiția mistică isihastă, ceea ce reclamă o analiză și din partea teologilor ortodocși. Apoi, dincolo de similitudinile evidente, există între aceste tradiții mistice (la care trebuie adăugat și sufismul) și elemente specifice greu de neglijat. Drept urmare, orice analiză ce se vrea obiectivă, indiferent din ce parte ar veni, nu trebuie să accentueze unilateral aspectele comune, nici pe cele deosebite. Chiar și din acest motiv lucrarea lui Moshe Idel reprezintă, în opinia noastră, o piatră de temelie pentru cercetările ulterioare în domeniu.

Lect. Dr. Ciprian Iulian Toroczka

Pr. Conf. Univ. Dr. Constantin Necula, *Direcții ale cercetării catehetice în Europa contemporană și importanța lor în contextul pastoral catehumenal al Ortodoxiei românești, Modele ale pedagogiei catehetice italiene, iberice și de limbă franceză, Editura Agnos, Sibiu, 2018, 96 p., ISBN 978-973-1941-76-9*

De-a lungul istoriei eclesiale multe au fost perioadele sau etapele în care s-a cerut imperios învățământul religios ca *modus vivendi*, ca soluție revelatoare și reformatoare a derapajelor sau crizelor apărute în cotidianul pastoral. Reiterarea necesității și utilității